

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/ Issue 24 (Mart/ March 2026), s. 45-60
Geliş Tarihi-Received: 31.12.2025
Kabul Tarihi-Accepted: 29.03.2026
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.5281/zenodo.19217599

Kap Kacak İkilemesi

The Kap Kacak Reduplication

Gülsüm KIRBAŞ*

Öz

İkilemelerde bazen aynı bazen farklı kelimeler; bazen yakın veya eş anlamlı bazen ise zıt anlamlı kelimeler kullanılır. Kimi zaman ikilemenin ilk kelimesinin seslerinden biri değiştirilerek tekrar edilir. İkilemelerde kullanılan sözcüklerin ikisinin de anlamlı veya birinin anlamlı birinin anlamsız olduğu durumlar da vardır. İkilemeler, söz varlığında önemli yeri olan ve meydana gelmesi için üzerinden uzun seneler geçmesi gereken yapılardandır ve hâlen netlik kazanmamış olan konulardandır. Bu çalışmada, Türkiye Türkçesinde yaygın olarak kullanılan *kap kacak* ikilemesinin kökeni, yapısı ve sınıflandırılması hakkında tespitler bulunulmuştur. Öncelikle ikilemeler üzerine yapılan tanımlar, ikilemelerin farklı dillerdeki adlandırılışı, araştırmacıların ikilemeler için kullanılmasını önerdiği yeni terimler, ikilemelerin tasnifi, ikilemeler konusunda yanlışlar ve ikileme üzerine yapılan çalışmalardan söz edilmiştir. Daha sonra *ka*, *kap*, *kacak* sözcükleri ile bunların türevlerinin tarihî Türk lehçelerindeki kullanımlarına bakılmıştır. Kazak Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Altay Türkçesi, Karay Türkçesi gibi çağdaş Türk lehçelerinde ikilemelerin kullanımına dair örnekler verilmiştir. Etimoloji sözlüklerinde *ka*, *kap*, *kacak* kelimelerinin geçip geçmediğine bakılarak sözü edilen kelimelerle ilgili araştırmacıların görüşlerine yer verilmiştir. Sonuç bölümünde *kap kacak* ikilemesini oluşturan kelimelerin kökeni, morfolojisi, kelimelerin aldığı eklerin kullanılma amacı, ikilemenin nasıl sınıflandırılması gerektiği konusunda önerilerde bulunulmuştur. Sonra ikilemedeki sözcüklerin etimolojisi yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kap kacak, ka, ikileme, DLT, Tarihî Türk lehçeleri.

Abstract

In reduplications sometimes different words are used; sometimes words with similar or synonymous meanings, sometimes words with a lifelong meaning. Sometimes, one of the initial sessions of the reduplication is repeated, with changes. There are also cases where the uses used in reduplications are meaningful, while one is meaningful and the other is meaningless. Reduplications are structures that hold significant place in words and require long years of continuation to form, and they are the interruption of what is still unclear. This study examines the origin, structure, and classification of the commonly used reduplication “kap kacak” in Turkish. First, it discusses definitions of reduplications, their terminology in different languages, new terms suggested by researchers for reduplications, their classification, common misconceptions about reduplications, and previous studies on them. Then, it examines the usage of the words “ka,” “kap” and “kacak,” and their derivatives, in historical Turkic dialects. Examples of reduplication usage in modern Turkic dialects such as Kazakh, Gagauz, Altai and Karaim Turkic are provided. The study also examines whether the words “ka,” “kap” and “kacak” appear in etymological dictionaries and includes researchers’ opinions on these words. In the conclusion proposes an analysis of the origin and morphology of the words forming the “kap kacak” reduplication, the purpose of the suffixes used, and

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: gulsumkirbas@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1683-5948.

how the reduplication should be classified. Finally, it attempts to analyze the etymology of the words in the reduplication.

Keywords: Kap kakak, ka, reduplication, DLT, historical Turkic dialects.

Giriş

Dil, içerisinde barındırdığı unsurlarla zenginliğini, gelişmişliğini, ne zamandan beri varlığını sürdürdüğünü; ait olduğu toplumun sosyolojik, psikolojik, ekonomik, ahlaki durumunu gösterir.

Türk dili eş veya yakın anlamlı ikilemeler açısından epey zengindir. Aşağı yukarı aynı manada veya aynı kavram alanındaki kelimelerin oluşturduğu bu tür ikilemeler özellikle Eski Uygur Türkçesi döneminde yaygındır (Ağca, 2015, s. 202).

Kâşgarlı DLT’de *Türklerin, birisi asıl ve kök, diğeri takıntı olmak üzere çift olarak kullandıkları her bir sözcüğün Oğuzların ‘takıntı’ olanını kullandıklarını, diğer Türklerin ise bunu tek olarak söylemediklerini* ifade ederek *kattı kardı* örneğini verir. *Kattı* kelimesinin kök, *kardı* kelimesinin ise takıntı olduğunu belirtir. *Oğuzların bir şeyi başka bir şey ile karıştırdıklarında ‘kardı’ deyip asıl olanı bıraktıkları bilgisini aktarır. Türklerin edhgü ve yawlak kelimelerini tek tek değil edhgü yawlak “iyi kötü” şeklinde birlikte kullandığını, Oğuzların ise bunları tek tek kullandıklarını* söyleyerek Türkçede ikilemelerin 11’inci yüzyıldaki özelliklerinden bahseder (Atalay, 1985, s. 432).

Araştırmacılar tarafından *ikizleme, yineleme, tekrar, kelime koşması, hendiadyoin* gibi farklı şekillerde adlandırılan ikilemeler cümleye ahenk, anlam inceliği, güzel ifade katar. Nazımdaki kafiye ve redif unsurları gibi anlama akıcılık kazandırır ve ses benzerliklerinden dolayı akılda kalması kolaydır.

Bugün pek çok çağdaş Türk lehçesinde aynı anlama gelen iki kelimenin ikileme olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu ikilemelerde aynı anlama gelen kelimelerden birinin o dile özgü, diğerinin alıntı kelime olduğu; bazılarında ise kelimelerden birinin arkaik diğerinin ise o dönemde kullanılan güncel kelimeler olduğu görülmektedir. Bunun nedeni anlamı bilinmeyen veya unutulmuş olan bir kelimeyi diğer kelime vasıtasıyla hatırlatmak veya anlam verilmesine olanak sağlamaktır. Kazak Türkçesinde *mal-pul* ‘para pul’ (Atmaca & Kral, 2015, s. 205), Gagavuz Türkçesinde *ten-görüm* “sima” (Çiftçi, 2021, s. 144), *emiş-meyva* “yemiş meyve” (Doğan, 2021, s. 1644), Altay Türkçesinde *ot-çalbış* “ateş, alev” (Güner Dilek, 2004 s. 87) ikilemeleri eş anlamlı kelimelerin kullanımına örnektir.

Bazen ise Karay Türkçesindeki *Sansız bolur gencin-malın* (Sz, 1938, s. 4) “Sayısız olur hazinen.” örneğindeki *genc* (< Far. genc) “hazine” ve *mal* (< Ar. māl) “varlık” kelimeleriyle oluşturulan ikilemede olduğu gibi tek kelimeyle verilebilecek anlam, kendi dillerinden değil de başka dillerden yakın anlamlı iki kelime bir araya getirilerek kullanılmıştır.

Aşçı, ikilemeyi oluşturan unsurlardan birinin başka dilden bir sözcük ya da arkaik bir Türkçe sözcük olması durumunda diğer Türkçe sözcüğün çağdaş sözcüklerden seçildiğini ve bu sözcüğün yabancı yahut arkaik sözcüğün anlamını açıkladığını söyleyerek *ton karaza* “elbise, giyim” (karaza< Skr. kaśāya, kāsāya), *ög ana* “anne” (Uyg.), *konu komşu, toy düğün, ev bark* (TT) örneklerini vermiştir (2015, s. 224).

Ancak çoğu zaman bu ikilemeden anlamı bilinmeyen veya unutulmuş olanı anlamsız bir kelime gibi görülmekte ve ikilemenin yanlış sınıflandırılmasına neden olmaktadır.

Bugün bazı kelimelerin anlamları unutulduğu için kelime yapım ekiyle genişletilmiş ancak anlamda hiçbir değişiklik olmamıştır. Böyle olunca *gibisi* örneğine benzer bir durum ortaya çıkmıştır. *Gibi* (< *kip+i*) kelimesinin kökü kullanımdan düşünce

+i ekinin teklik üçüncü şahıs iyelik eki olduğu unutulmuş, tekrar +si teklik üçüncü şahıs iyelik eki getirilmiş ve iyelik eki yığılması ortaya çıkmıştır. Korkmaz'ın (1960, s. 179) verdiği *hepsi* < *hep+i+si*, *kim+i+si* örnekleri de bu türden örneklerdir.

Bazı kelimelerin kök hâli unutulmuşken yapım eki alarak genişlemiş şekli yaygın olarak kullanılmaktadır: *buram buram*, *burcu burcu* “yoğun olarak (kokmak)” < *bur-* “kokmak, kokutmak” (Caferoğlu, 2011, s. 54) bu duruma örnektir.

Kap kakak ikilemesi de kökü unutulmuş, yapım ekli şekli kullanılan ikilemelerdendir. *Kap* kelimesi hem tarihî hem çağdaş Türk lehçelerinde kullanılmaktayken *kacak* kelimesi, Türkiye Türkçesi dâhil olmak üzere, çağdaş Türk lehçelerinde müstakil olarak kullanılmamaktadır. Bu çalışmada, *kap kakak* ikilemesinin tarihî Türk lehçelerindeki kullanımı tespit edilmiş, ikilemeyi oluşturan kelimelerin morfolojisi, etimolojisi üzerinde durulmuş ve ikilemenin hangi sınıflandırmaya dâhil edilmesi gerektiği konusunda bir sonuca varılmıştır.

1. Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi

Çalışma *kap kakak* ikilemesinin morfolojisi ve sınıflandırılmasıyla sınırlandırılmıştır. Öncelikle ikilemelerin tanımları, ikileme yerine kullanılan diğer terimler, ikileme üzerine yapılan çalışmalar, ikilemelerin tasnifi, ikilemeler ile ilgili yanlışlardan bahsedilmiştir.

Daha sonra *ka*, *kap*, *kacak* ve bu kelimelerle aynı kökten türeyen kelimelerin tarihî Türk lehçelerindeki durumuna bakılmıştır. İkilemenin tarihî Türk lehçelerine ait sözlüklerde ve etimoloji sözlüklerinde hangi anlamlarda kullanıldığından bahsedilmiş ve DLT'den örneklerle tanıklanmıştır.

Son olarak *kap kakak* ikilemesinin morfolojisi ve hangi sınıflandırmaya dâhil edilmesi gerektiği konusunda tespitte bulunulmuştur.

2. İkilemeler: Tanımlar ve Literatür Taraması

Söz varlığı içinde oldukça önemli yer tutan, anlatımı güçlendiren ikilemeler için farklı tanımlar yapılmış, ikilemelerin dildeki önemine değinilen pek çok çalışma hazırlanmıştır.

“Bir kavramı ifade etmek için kullanılan, fakat aynı anlamda iki kelimenin belirli kurallar gereğince yan yana getirilmesi ile teşkil edilen ikilemelerin (hendiadyoin) Türk dilinde oldukça önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir.” diyen Korkmaz ikiz kelimelerin manaya kuvvet, ifadeye genlik, letafet ve zenginlik katan öğelerden olduğunu söyler (1960, s. 173).

Hatipoğlu, anlamı kuvvetlendirmek ve pekiştirmek için kullanılan ikilemelerin çağrışıma dayanan psikolojik olayın dilimizdeki görüntüsü olduğunu belirtir (1981, s. 25).

Güner Dilek, ikilemelerin, kaynağına bakılmaksızın, geçmişten günümüze tüm Türkçe kaynaklarda ifadeye güç katan, anlatımda çeşitliliği, zenginliği ve ahengi sağlayan; yenilenip çeşitlenen ancak orijinalliğini yitirmeden bugüne ulaşan dil mirası olduğunu ifade eder (2004, s. 84).

Aşçı, ikilemelerin düzyazıda ezberi kolaylaştırdığını, dikkati arttırdığını, ikilemelerin günümüzde reklam, tanıtım ve algı operasyonu gibi etkinliklerde akılda kalma ihtimali daha yüksek olduğu için sıkça yer aldığını, psikolojide ezber ve hafızada tutma alıştırmaları için önerilen “yineleme” ve “çağırışım” metotlarında önemli yer tuttuğunu belirtir (2015, s. 223-224).

Korkmaz'a göre ikilemeler "Aralarında belli bir ses düzeni bulunan, biçim ve anlamca birbiriyle ilişkili olan, aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesi ile oluşturulan kelime grubu"dur (2017, s. 157).

Ölmez, ikilemelerin *tarihî metin yayımlarında yayın yapan kişinin 'eli ayağı', çözüm ortağı, metin tamirinde sağlam delil olduğu* yorumunu yapar (2022, s. 223).

Yastı, ikilemelerin kalıplaşmış yapılarıyla kendini oluşturan kelimelerin esas anlamından farklı bir mana kazanmalarından ötürü, dilin anlam zenginliği kazanmasında oldukça mühim yer tuttuğunu açıklar (2007, s. 52).

Ölmez ve Aris, on dokuzuncu asrın sonunda Foy ile başlayan ikileme çalışmalarının araştırmacıların dikkatini çektiğini, Türkiye Türkçesine ait ikilemelerle ilgili Çağatay'ın (1944), Ağakay'ın (1953, 1954) ayrıntılı çalışmaları bulunduğunu, bunun dışında Tuna (1948), Eren (1949), Marchand (1952), Tietze (1966) ve Hatiboğlu'nun (1981) çalışmalarının ikilemelerle ilgili önemli çalışmalar olduğunu belirterek *Eski Uygurca Ölümler Kitabı*'ndaki ikilemeleri ele almışlardır (2019, s. 40).

Aydın (1997) *Orhun Yazıtlarındaki ikilemeler*, Sev (2004) ise *DLT'deki ikilemeler* üzerine çalışma yapmıştır. Yüce (1998) ikilemelerdeki ikinci konumdaki kelimelerle ilgili problemlere, Zülfikar (1995) ses yansımaları kelimelerin ikilemelerdeki kullanımına değinmiştir.

Kargı Ölmez (1997, s. 19-40) *Kutadgu Bilig*'deki ikilemeleri ele almıştır.

Aydın ve Karaman (2019, s. 262) araştırmalarda eski Türk yazıtları ve el yazmalarındaki ikilemeleri incelemişlerdir.

Tuna (1948, 1950), Çağatay (1978) ve Hatipoğlu (1981)'nin sınıflandırmasını uygulayan Toprak (2005, s. 277-292) Harezmi Türkçesindeki ikilemeleri ele almış ve Harezmi Türkçesinde kullanılan ikilemelerin çoğunlukla pekiştirme amaçlı kullanıldığını sonucuna varmıştır.

Harezmi Türkçesindeki ikilemeleri ele alan bir diğer araştırmacı olan Erdem (2005, s. 189, 190) ikileme ve yineleme kavramlarının karıştırıldığını, çalışmada aynı yapı için "ikileme, tekrar, ikizleme, yineleme" gibi farklı isimlendirmelerin kullanıldığını belirtmiştir.

Güngör, oldukça köklü bir mazisi olan dilimizde atasözleri ve deyimler kadar ikilemelerin de önemli bir yere sahip olduğunu, ikilemelerin anlatılmak ya da öğretilmek istenen bir kavramın az sözle ifade edilmesine katkı sağladığını, anlatımı güçlendirip renklendirdiğini, anlatıma müzikalite kattığını ifade etmiştir (2018, s. 106).

Ölmez ve Sevim (2019, s. 499-524) ikilemelerin "*Türkçenin ilk yazılı eserlerinden beri görülen, anlatıma güç veren, güzellik ve ahenk katan; eş, yakın veya zıt anlamdaki sözcüklerin arka arkaya gelerek kalıplaşması sonucu ortaya çıkan mühim bir anlatım özelliği*" olduğunu söyleyerek *Kşanti Kılğuluk Nom Bitig*'deki ikilemeleri tespit etmişlerdir.

Aşçı (2023, s. 785-806) ikilemelerin birden fazla kelimenin anlamsal veya fonetik açıdan yan yana gelmesiyle oluştuğunu ve Türkçedeki mana inceliğini ve anlatım çeşitliliğini gösterdiğini söyleyerek *Risâletü'n-Nushıyye*'deki ikilemeleri incelemiştir.

Küçük (2024b, s. 449-465) ikilemeler üzerine tematik ve yaratıcı türde çalışmalar yapılmadığını, dil bilimcilerin konuya ilgi göstermediğini ve değerlendirmedeğini ifade ederek *Kadı Burhaneddin Divanı*'ndaki farklı şekillerdeki ikileme ve tekrar gruplarını ele almıştır.

İkilemelerin farklı dillerde hangi terimlerle karşılandığı konusu tartışılmış, yeni terim önerileri bilim âlemine sunulmuştur.

Hatipoğlu Osmanlıcada “atf-ı tefsiri”; Fransızcada “redoub lement, hendiadyoin”; İngilizcede “reduplication dual, hendiadyoin”; Almandaca “verdoppelung, zwillingsformen, hendiadyoin” terimleriyle karşılanan ikileme yerine *ikizleme* veya *söz koşması* gibi terimler kullanılsa da ikilemelerin çekimli değişik fiillerde meydana gelişini göz önünde bulundurarak *ikileme* terimini kullanmayı tercih etmiştir (1981, s. 9).

Ağakay ikizleme için kullanılan *hendiadyoin* (Yun.) kelimesini *hen* “bir”, *dia* “yolu ile, aracıyla”, *dyoin* “iki (iki yolu ile bir)” yani iki kavram kullanarak tek kavram ifade etme şeklinde açıklamıştır (1954, s. 97).

Ahmet Cevat Emre’nin *Türk Dilbilgisi* adlı çalışmasında *ikizleme* tabirini kullandığını ancak *ikizleme* yerine *koşma* tabirinin kullanılmasının daha uygun olduğunu belirten Ağakay birbirine koşulan kelimelere *koşuk* denmesi gerektiğini, edebiyattaki koşmalarla karışmaması için de *kelime koşması* denmesinin makul olduğunu söylemiştir (1954, s. 98).

Bazı ikileme tanımlarının hatalı veya eksik olması, ikileme olarak ele alınan bazı yapıların aslında ikileme olmaması, ikileme ve yinelemelerin karıştırılması, farklı dillerde ikilemelerin ayrı şekilde ele alınması araştırmacılar tarafından değinilen konulardandır.

Erdem, iki kelimenin birleşip bir anlamı ifade ederek ikileme olabileceğini ancak çoğu tanımda bu hususun göz ardı edildiğini söyleyerek ikileme tanımı yapılırken “İki sözcüğün aynı anlamı ifade eder hâlde geldiğini, ikilemelerin oluşumunun çoğunlukla yüzyıllarca zaman alabildiğini, bilhassa dinî ve kültürel değişikliklerin ikilemelerin oluşumuna elverişli zemin yarattığını, ikilemelerin içindeki her sözcüğün cümle içinde aynı görevi üstlendiğini, ikilemedeki sözcüklerin hepsinin aynı eki aldığını, ikilemelerin tam anlamı ile bir dil olgusu olduğu ve oluşumunun temelini Türk dilinin yapısından aldığını, sözlükte madde başı olabilecek vasf taşıdıklarını” belirtmek gerektiğini ifade etmiştir (2005, s. 190).

İkilemelerin Türkçe ve İngilizce kaynaklardaki kullanımını karşılaştıran Çürük (2024, s. 428) Türkçede ikileme olarak ele alınan yapıların evrensel ikileme tarifine göre ikileme sayılmaması ve tipolojisi öbür dillerden ayrı olan Türkçenin diğer dillerle ortak yapılarına, benzerliklerine layık olduğu önemin verilmesi gerektiğinden, buna yaraşır tanım yapılması veya yeni terimlerin kullanılmasının elzem olduğundan bahsetmiş ve buna sebep olarak da İngilizcede sözcüğün, sesin veya hecenin tekrarı sonucu oluşan yapıların ikileme olarak kabul edilmesini, Türkçede ise zıt veya eş anlamlı sözcüklerin tekrarının da ikileme olarak kabul edilmesini göstermiştir.

İkilemeler de deyimler, atasözleri gibi söz varlığının unsurlarındandır ve atasözleri ile deyimlerde olduğu gibi oluşması ve daha kalıcı, etkili olması için üzerinden belli bir zaman geçmesi lazımdır.

Erdem de ikilemelerin en önemli özelliklerinden birisinin meydana gelmesi için uzun zaman geçmesinin gerekmesi olduğunu ve toplumların kültürel ve dinî ortamlarının değişmesi sonucunda bazı kelimelerin eski anlamını yitirip yakın anlamda bir kelimeyle birlikte kullanılarak ikileme oluşturduğunu belirtir (2005, s. 190-191).

Aşçı, şiire deyiş vasfı ve güzelliği katan ikilemelerin bilhassa halk edebiyatında ozanlar tarafından sık sık kullanıldığını ve ilk olarak halk dilinde ve edebiyatında ortaya çıktığını söyler (2015, s. 223).

Çalışmalarda ikilemeler farklı şekillerde sınıflandırılmıştır:

Ağakay, ikizlemelerin her zaman yalın hâlde olmadığını, ekleri değişik ya da edatlarla bağlı olan, *bağlı ikizleme* diye adlandırılabilir ikizlemelerin de olduğunu belirterek bağlı ikizlemeleri türlere ayırır (1953, s. 191).

Aktan (2010, s. 1-12) *Dîvânü Lügâti't-Türk*'teki ikilemeleri "Aynen Tekrar Eden İkilemeler", "Eş veya Yakın Anlamalı İkilemeler", "Zıt Anlamalı İkilemeler" şeklinde üç başlık altında incelemiştir.

Kargı Ölmez'in yöntemini kullanarak *Kutadgu Bilig*'deki ikilemeleri ele alan Taş (2012, s. 43-95) madde başı yapılan ikilemeleri *isim veya fiilden oluşmasına, bağlaçlı veya bağlaçsız olmasına* göre tasnif etmiştir.

Küçük, akrabalık adlarından oluşan ikilemeleri *kan bağı* ve *evlilik* yönünden iki başlığa ayırmıştır (2024a, s. 1-34).

Kalaycı (2025, s. 113) ikilemelerin aynı sözcüğün tekrarıyla, yakın, zıt ve eş anlamalı sözcüklerin tekrarıyla oluşturulan ikilemeler şeklinde sınıflandırıldığını ancak "aynı sözcüğün teklik ve çokluğuyla yapılan ikilemeler" in de olduğunu söyleyerek Arapçadan Türkçeye geçen ikilemeleri incelemiştir.

Hatipoğlu *Türk Dilinde İkileme* adlı çalışmasında ikilemelerin genel özelliklerinden bahsettikten sonra sözcüklerin yapısına, türüne, kuruluşuna, görevlerine, anlamlarına göre ayrı başlıklar altında ikilemeleri ele almıştır. Aralıklı ikilemeler, Orhun Yazıtlarında, Uygur Türkçesinde, Türkiye Türkçesinde, düzyazıda (atasözleri ve deyimlerde), şiirde ikilemelerden bahsetmiş ve ikilemeler sözlüğünü vermiştir (1981, s. 13-83).

İkilemelerin ikinci kelimesinin ilk harfinin /m/, /p/, /s/ gibi pekiştirme ünsüzlerinden biri olduğu örnekler de ayrıca ele alınmıştır. Abik (2010) ve Şahin'in (2019) çalışmaları bu tür çalışmalardandır.

İkilemelerin sadece pekiştirme fonksiyonunun olmadığını belirterek ikilemelerin anlamsal boyutuna değinen araştırmacılar da vardır. Çürük (2016) ve Özgür (2023) ikilemelerin anlamsal boyutunu ele alan araştırmacılarıdır. Çürük, ikilemelerin manayı kuvvetlendirmenin yanı sıra içinde bulunduğu cümlelerin anlamına *abartma*, *birliktelik*, *sıralama*, *çoğaltma*, *yaklaşma*, *belirsizlik*, *alaycılık* gibi anlamlar kattığını söyler, ikilemelerin anlamlarını yirmi başlık altında ele alır (2016, s. 399-409). Özgür, ikilemelerin cümle bağlamında ele alındığında *abartma*, *süreklilik*, *kesinlik*, *uyarı*, *birliktelik-bütünlük-kapsayıcılık*, *benzetme-resim çizme-betimleme*, *her yer*, *çoğaltma*, *yaklaşıklık*, *üzüntü*, *mutluluk*, *acıma*, *iyi temennilerde bulunma* gibi anlamları içerdiği tespitinde bulunur (2023, s. 877-878).

3. İnceleme

3.1. Ka, Kap ve Kacak Kelimelerinin Tarihi Türk Lehçelerindeki Durumu

TDK *Türkçe Sözlük*'te "Tencere, tava, sahan, tabak vb. mutfak eşyası; kap." (<https://sozluk.gov.tr>) şeklinde tanımlı yapılan *kap kacak* ikilemesi günümüzde sıkça kullanılan ikilemelerdendir.

Tarama Sözlüğü'nde *kab (kap)* "Kabuk" (TarS, 2009, s. 2242) şeklinde ve *kab kac* "kap kacak" (TarS, 2009, s. 2148) şeklinde ikileme olarak geçer.

Derleme Sözlüğü'nde *küçültme ilgeci*, +cAk ve *bir tür sac ekmeği, böreği* şeklinde iki farklı açıklaması yapılan bir *ka* sözcüğü (DS, 2009, s. 2578, 2581) vardır ancak *ka* "kap" anlamıyla bağlantılı değildir. *Ka* "kap" sözcüğüyle bağlantılı olduğu düşünülebilir *kada* ve *kadaş* (DS, 2009, s. 2588, 2590) sözcükleri "kardeş, ağabey, kız kardeş, abla, küçük kardeş" anlamlarındadır. Bu maddede *kaç*, *kadak*, *kade* "hala", *kadik*, *kadiko*, *kağa* "baba" sözcüklerine (s. 2586, 2589, 2590, 2592, 2594) yönlendirme yapılır. *Kade* ve *kağa*

sözcüklerine ek anlam verilirken, diğer sözcükler doğrudan *kada* sözcüğü ile ilişkilendirilir.

DLT’de *kā* “kap” (205/175, 537/439), *kāp* “kap; tulum, çuval; torba” (107/97, 271/237, 272/238, 309/255, 329/267, 332/269, 349/280, 351/281, 361/287, 375/296, 381/299, 477/381, 507/407, 508/407), *kāp* “karındaki bebeği kaplayan zar” (508/407) ve *kāp* “(bir kapta doğmuşlar gibi) insanların birbirine yakın olması” (508/407) (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 683) gibi iki farklı şekil ve farklı anlamlarla geçmiştir.

Kâşgarlı *kā* “kap” (537/439) kelimesinin sadece sıvılar için kullanıldığını, *kā kaça* “kap kacak” (537/439) da dendiğini ve arka arkaya söylendiğini belirtir. *Kāp* “kap” (507, 508/407) kelimesini ise “1. Her kap da *kāp* olarak adlandırılır. Bu, Arapçada aslında “boyun kırma” anlamında olan *fers* sözünün daha sonra her öldürme olayında kullanılıp *fers* denmesi gibidir.”, “2. Karındaki bebeği kaplayan zar.”, “3. Yakın (insanların yakın olması).” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 439, 407) şeklinde tanımlar.

Kâşgarlı *kā* “kap” kelimesinin sadece sıvılar için kullanıldığını söylemiştir. *Kāp* kelimesi ise DLT’de çoğunlukla un gibi katı gıdalar için kullanılmıştır: *Ūn kāpka sığdı* (271/237) “Un kaba sığdı.”, *Ol kāpka ūn tıkdı* (272/238) “O, kaba un tıktı.”, *Ol ūnuğ kāpka sığurdu* (309/255) “O, çok unu, küçük bir kaba sığdırdı.” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 237, 238, 255).

Kāp kelimesinin sıvı veya katı nesneler için kullanılıp kullanılmadığının belirsiz olduğu cümleler de eserde geçmektedir: *Kāp koturdu* (349/280) “Kabın içindekini boşalttı.”, *Koturmuş kāp* (351/281) “Boşalmış kap”, *Ol maña kāp koturuşdı* (375/296) “O, kabı vb. şeyleri boşaltmada bana yardımcı oldu.” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 280, 281, 296).

Bir örnekte kelimenin yağ için kullanıldığı görülmektedir: *Ol yāğnı kāptın sarkurdu* (361/287) (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 287).

Kāp kelimesinin “tulum” anlamıyla geçtiği örnekler de az değildir: *Kāp ürüldü* (107/97) “Tulum üfürüldü.”, *Kāp teşildi* (332/269) “Tulum yırtıldı.”, *Kāp büksüldi* (381/299) “Kap (tulum) çatladı.”, *Kāp yarıldı* (477/381) “Tulum vb. yarıldı.” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 97, 269, 299, 381).

Bir örnekte mecazi anlamda, sanatlı kullanımı geçmektedir: *Yagmur yağıp saçıldı / Türölüg çeçe.k suçıldı / Yinçü kabı açıldı* (329/267) “Yağmur damlaları saçılınca / (Yağmur) yerden çiçekleri çıkarınca / İnci mercan kabı (yani beyaz çiçekler) açılınca ...” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 267).

Kā kelimesinden türediği düşünülebilecek başka örnekler de vardır.

DLT’de (205/175) *kadaş* maddesi açıklanırken “*Kardeş ve yakın*” için de *kadaş* denilmiştir. Aslı “*kap*” demek olur, bu da annenin karnıdır.” şeklinde açıklama yapılır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 175).

Tarihî Türk lehçelerine baktığımızda *ka* kökünden türemiş *kap kayaş* “hısım akraba”, *kap karındaş* “hısım akraba” (Toprak, 2005, s. 278) şeklinde sözcüğün akrabalık adları yaptığı başka örnekler de bulunmaktadır.

Kaça (550/450) da DLT’de “kap kacak” anlamıyla geçer. Kâşgarlı *kaça* kelimesini “kap” diye açıklar, *kā ka.ça* da dendiğini *kaça*’nın da kısaltılmış şekli olduğunu söyler (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 450).

Ka ve türevleri Türkçenin farklı dönemlerinde de kullanılmıştır:

Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü’nde *ka* “arkadaş, akraba”; *kab, kap* “(deriden) torba” (Caferoğlu, 2011, s. 159, 166) şeklinde anlamlandırılır.

Altun Yaruk'ta *ka* ve *kap* kelimeleri yer alır. *kap* kelimesi (AY, 29/3, 604/6, 7) tek başına, *ka* kelimesi ise *ka kadaş* (AY, 135/16, 5/7, 554/15) şeklinde ikileme olarak kullanılmıştır (Kaya, 1994, s. 72, 62, 120, 298, 318).

Kutadgu Bilig'de *ka* (KB, 2552) kelimesi “kap, tabak” anlamıyla yer alır (Arat, 2008, s. 1163): *Neçe ka tegürgü kerek bu aşig / kurug kodmasa bir içig hem taşig* “İçte ve dışta hiç kimseyi açıkta bırakmamak için kaç kap yemek dağıtmak gerektiğini bilmeli” (Arat, 2008, s. 484-485). *Kadaş* ve *ka kadaş* (Arat, 2008, s. 1163, 1164) şeklindeki iki kullanımı da “kardeş, akraba” anlamındadır ve *Kutadgu Bilig*'de şu beyitte iki kullanımı bir arada verilmiştir: *Yaraşık yorisa kadaş ya adaş / olardın bolur ka kadaşka bile* (KB, 3213) “Akraba veya arkadaşlar birbirlerine uygun hareket ederse, bunlardan yeni akraba ve ahbaplıklar meydana gelir.” (Arat, 2008, s. 580, 581).

Nehcü'l-Ferâdîs'te *kap* “kabuk” (NF, 18/5, 18/6) anlamıyla yer alır (Ata, 2014, s. 199).

Kıyasü'l-Enbiya'da *kap* “kap, zar; çanak” ve “eğreti hısım, akraba” (KE, 133v19, 147r5, 228r9...) anlamlarıyla geçer (Ata, 1997, s. 295).

Ka kadaş için kullanılabilecek bir veri de *Orta Asya Kur'ân Tercümesi*'nde yer alır: *kap* “hısım, akraba”. *Aş suw ätgil kap kadaşını* *mehman okıgayın anlarka pänd bäräyin* “Yiyecek ve içecek hazırla, akrabalarımı davet edeyim, onlara öğüt vereyim”, *Älig altmış baş kapı kadaşını terdi* “Akrabalarından elli altmışını topladı.” (Usta & Amanoğlu, 2002, s. 143).

Ötüken Türkçe Sözlük'te de *ka* ve türevleri hakkında bilgiler vardır: Çağbayır, *kacak* kelimesi üzerine Gülensoy tarafından yapılan etimolojiyi (*kā* “taşıyıcı” > *kā+ça+k*) verir ve sözcüğü *kap kacak* ikilemesinde geçen *kap* cinsi eşya olarak anlamlandırır, *kaç* sözcüğünün ağızlarda “kız kardeş; abla” anlamıyla yer aldığını belirtir, Eski Türkçedeki *kaça* (*kā+çā*, *ka:ça*) sözcüğünün DLT'deki *ka* “kap” sözcüğüyle bağlantısını kurar (2017, s. 2896, 2897).

Çağbayır *kaka* (*ka* “akraba” (ET) > *ka-ka / aka/ eke* > (*k*)*aka*) sözcüğünü de Eski Türkçe *ka* “akraba” ile bağlantılı bulur, sözcüğün anlamını “büyük kardeş, erkek kardeş, süt kardeş” olarak verir, *kakaça* “içine sıvı konan kap; kap kacak” kelimesini de DLT'ye atf yaparak gösterir (2017, s. 2929).

Etimoloji sözlükleri ve diğer sözlüklerde de *ka*, *kap* kelimeleri ve bunlardan meydana gelen ikilemeler yer alır.¹

Wilkens *kap* “tulum, su tulumu, deri tulum, balon; kese, torba; ölçü birimi, hacim ölçüsü; vergi çeşidi; kap, depo”, “pekiştirme hecesi”, “kalkan, shigan dizisinin birinci halkası; onluk, onlu zaman dilimi”; *kaça* “kap kacak, tabak çanak, kap”, *k(a)b* “kap” olarak anlamlandırır. *Ka* kelimesini ise “akraba” olarak belirtir ve *ka kadaş* kelimesinin de “akraba” anlamına geldiği bilgisini verir (2021, s. 316, 317, 331).

Çağbayır, *kab* (*kā-p*) (*ka:b*) (ET) sözcüğünün Clauson'un çalışmasında ve *Eski Uyğur Türkçesi Sözlüğü*'nde yer alan anlamlarını verir, *kab kac* “kap kacak” ikilemesine değinir (2017, s. 2884).

Radloff *Versuch Eines Wörterbuches Der Türk-Dialecte*'de Altay, Teleüt, Lebed, Şor, Sagay, Tuba, Kaşka, Çulım Türkçesi, Kırım, Kırgızca, Kazakça, Tobolca gibi lehçelerde *kap* şeklinde kullanılan kelimenin Yakutçadaki şeklini *xâ* olarak gösterir (1960, s. 400).

Clauson *ka* kelimesinin anlamını Gabain'in “aile” olarak verdiğini, Kaşgarlı'nın *kadaş* sözcüğü hakkındaki etimolojisinin bu nedenle açıkça yanlış olduğunu söyler ve *ka*

¹ Eren (1999), Tietze (2002, 2009) ve Tekin'in (2020) çalışmalarında bu sözcüklerle ilgili bilgi yer almamaktadır.

“kap” sözcüğünün bu yanlış etimolojiyi haklı çıkarmak için mi uydurulduğu sorusunun ortaya çıktığını sorgular (1972, s. 578).

Clauson *ka* kelimesinin sadece *ka kadaş* ibaresinde geçtiğini, *kab kadaş* şekline dönüşmesinin tuhaf olduğunu, bunun sebebinin *ka* “kap” şeklindeki yanlış etimolojiden kaynaklanmış olabileceğini iddia eder (1972, s. 578).

Gabain *kadaş* kelimesinin *ka* “akraba” kelimesinden geldiğini ileri sürer (2007, s. 46).

Kap kelimesini Eyuboğlu kök olarak alır ve bütün Hint-Avrupa dillerinde, Türk ağızlarında ortak olduğu, “içerici, kuşatıp alıcı aracı” manasının da hepsinde ortak olduğunu ifade eder (2004, s. 373).

Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov' da *ka ve kadaş* kelimeleri madde başı olarak alınır, *kadaş* kelimesinin *ka* köküyle bağlantısı kurulur, aynı şekilde *kap* kelimesi de *ka* “kap” kelimesiyle ilişkilendirilir (Sevortyan, 1997, s. 157, 266).

Radloff yine aynı kökten geldiği varsayılabilecek olan *kaçak* (Osm.) (1960, s. II/334) kelimesinin anlamını “toprak kap” olarak verir.

Gülensoy, *kap* kelimesini *ka ~ kap < *kā(p)* ile ilişkilendirir, *kacak* kelimesini **kā+ça+k* şeklinde tahlil eder. Her iki sözcükle ilgili bilgi verirken Yakutça *xā* “kutu, sandık, bagaj” sözcüğüne gönderme yapar (2011, s. 449, 459).²

Çağbayır *kap* kelimesinin etimolojisini Eski Türkçe *ka-* “eklemek, yığmak” sözcüğüyle ilişkilendirerek yapar (2017, s. 2991).

Aynı kökten türemiş kelimelerden oluşan ikilemelerde bazen kelimenin kökü unutulmuş ve ekle genişlemiş şekli kök zannedilmiştir. Hâlbuki bugün kökü unutilan pek çok kelimenin ekle genişletilmiş şekli varlığını devam ettirmektedir.

3.2. *Kap ve Kacak* Kelimelerinin Morfolojisi

Kap *kacak* ikilemesinin morfolojisine baktığımızda ikilemenin her iki parçasının farklı bir yapım eki aldığı görülmektedir. *Kap* kelimesi *+p* isimden isim yapım ekini, *kacak* kelimesi de *+cak* isimden isim yapım ekini almıştır.

Gramer kitaplarında isimden isim yapım ekleri arasında *+p'*ye yer verilmez, /p/ sesi birçok çalışmada (Korkmaz, 2014, s. 345; Özkan vd., 2013, s. 98; Vural & Böler, 2017, s. 194) pekiştirme ünsüzü/sıfatı olarak ele alınır. Bu ekin pekiştirme işlevi olduğunun düşünülme nedeni /p/ sesinin pekiştirme ünsüzü olarak kullanılmasıdır.

Fonem, morfe, pekiştirme edatları ve sentaks ile pekiştirmenin yapılabileceğini söyleyen Üstüner (2003) pekiştirme ekleriyle ilgili kapsamlı bir çalışma yapmıştır³.

Demir, Güneybatı Anadolu ağızlarındaki pekiştirme eklerini ele aldığı çalışmasında bu pekiştirme eklerinin ses türemesi olarak ele alındığını, ancak tarihî Türk lehçeleriyle bağlantılı olan bu eklerin görevinin pekiştirme olduğunu söyler ve pekiştirme eklerinin eklendiği sözcüğe tekrarlama, çeşni katma gibi nitelikleri olduğu bilgisini ilave eder (2014, s. 106).

Koç, *Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi* adlı çalışmasında bazı kelimelerin sonundaki ünsüzlerin türeme olmadığını, tarihî Türk lehçelerindeki bazı ek, edat ve bağlaçların

² Vasiliev (1995, s. 142) *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük* çalışmasında *kap* kelimesinin Yakutçada karşılığı olarak *ihit-xomuuous*, *ihit*, *xaa* sözcüklerini verir.

³ Üstüner'in *+A* pekiştirme ekinin ağızlardaki kullanımlarıyla ilgili çalışması (2000, s. 189-206), Karahan (2009, s. 1-12) ve Ercilasun (2008, s. 35-56)'un çalışmaları pekiştirmeyle ilgili önemli çalışmalardandır.

kalıntısı olduğunu, Türkiye Türkçesi ve ağızlarında ses türemesi olarak görülen örneklerde ek kalıplaşması olduğunu ifade eder (2010, s. 60).

+*cak* eki Türkçede daha fazla kullanılan bir ektir. Ergin, Türkçenin ilk dönemlerinden beri kullanılan ekin işlekliliğinin azaldığını, fonksiyonunun küçültme ve sevgi ifade etmek olduğunu söyler (1977, s. 161).

Korkmaz +*cak* ekinin +*ca* ekinin +*ok* pekiştirme ekiyle kaynaşmasından (+CAk< çA + ok) meydana geldiğini, işlevinin küçültme, sevgi, tahsis olduğunu ve bu işleviyle sıfat, zarf ve isimler türettiğini ifade eder (2014, s. 124). Küçültme ekleri aynı zamanda pekiştirme göreviyle de kullanılır, kendinden önceki ekin arkasından gelen ek ilk ekin işlevini ve eklendiği sözcüğün anlamını kuvvetlendirdiği için *ok/ök* pekiştirme edatına eş vazife görür (Korkmaz, 1960, s. 174).

Banguoğlu, isimlerde ve sıfatlarda kısıtlı yerlerde küçültme eki olarak kullanılmaya devam eden +*cek* ekinin az sayıda isim, sıfat ve belirteç bıraktığını söyleyerek *yavrucağ, sıcak* (< ısıcağ), *oyuncak, böcek* (< böğcek), *hemencek* örneklerini verir (2011, s. 161).

Tabaklar, Karahanlı Türkçesi döneminde +*çAk* şeklinde kullanılan ekin küçültme ifadesi için kullanılan bir yapım eki olduğunu söyleyerek *alçak, bıçak* örneklerini verir (2011, s. 33). Sağol Yüksekaya, Harezmi Türkçesinde +*çak* şeklinde kullanılan eke dair bir açıklama yapmadan *alçak* "itaatkâr" örneğini verir (2011, s. 137). Argunşah, ekin Kıpçak Türkçesi dönemindeki kullanımıyla ilgili "Asıl görevi küçültme eki olup nesne adları ve sıfatlar da türetmektedir" açıklamasını yapar (2011, s. 267). Karaağaç, Çağatay Türkçesinde +*çAk* olarak geçen ekin küçültme ve alet isimleri yaptığını belirtir (2009, s. 46).

Deny, eki "Küçümseniklerin alelade eki, kökünde eşitlik edatı olan +*cAK* edatı idi." şeklinde açıklar (2012, s. 293).

Vural ve Böler ekin "sıfatlara gelerek küçültme, azlık görevinde kelimeler yaptığını", "isimlere gelerek küçültme, azlık, sevgi, şefkat görevinde kelimeler yaptığını", "sıfatlardan pekiştirilmiş zarflar yaptığını", "topluluk isimlerinden zarf olarak kullanılan şekiller ürettiğini", "tahsis, ayırma görevinde kelimeler türettiğini", "yer isimleri türettiğini", "*sevdiçeğim* örneğinde özel bir kullanımı olduğunu" belirtir (2017, s. 158).

Böler *İsimlerde Küçültme* başlığı altında +*cAK* ekini de alır (2021, s. 44-45).

Özkan, Aşçı ve Toker ekin küçültme ve sevgi ifade eden isimler türettiğini söyleyerek *kuzucak, yavrucağ, küçücek* (< *küçük+cek*) ... örneklerini verirler (2013, s. 80).

3.3. Kap Kacak İkilemesinin Sınıflandırılması

Türkçe sözcüklerle meydana getirilen ikilemelerin bir kısmı kullanılmaya devam eden bir Türkçe sözcükle, eskiden kullanılmış olduğu düşünülen bir diğer Türkçe sözcük ile oluşturulur (Hatipoğlu, 1981, s. 19).

Karadoğan, dilde anlamsız bir kelime olamayacağını, bu nedenle ikilemeleri biri anlamlı biri anlamsız olarak sınıflandırmanın yanlış olduğunu söyler. *Hasta sayrı, yorgun argın* örneklerinde olduğu gibi bazı ikilemelerdeki sözcüklerden birisinin eskicil veya tek başına kullanılmayan bir sözcük olabileceğini söyleyerek bunun nedeninin türlü nedenlerden ötürü kullanımdan düşen kimi sözcüklerin kullanımdan düşmeden evvel başka bir sözcükle birlikte kullanılarak ortaya çıkan ikilemede varlığını devam ettirmesi olarak belirtir (2011, s. 147).

Bazen bir ek zaman içerisinde bir kelime içerisinde şekil ve görev açısından erir ve o kelime ile bir şekil birliği oluşturacak şekilde kaynaşır. Bu kaynaşma sırasında ek

kelimenin anlamını etkilemez ve ekin işlevi de kelime içerisinde eriyerek unutulur (Korkmaz, 1960, s. 176).

Toprak, Harezmi Türkçesindeki ikilemelerde aliterasyonun bir diğer biçimi olan aynı kökten iki kelimenin farklı gramer şekillerinde kullanıldığı örneklerin bulunduğunu söyleyerek *kap kayaş* ikilemesini örnek gösterir (2005, s. 278). Karahanlı Türkçesi dönemi eseri olan *Kutadgu Bilig*'de *kadaş* ve *ka kadaş* "kardeş, akraba" (Arat, 2008, s. 1163, 1164) şeklinde aynı anlamla yer almaktadır.

Şen, standart dilde kullanılmayan bazı ikilemelerin araştırmacılar tarafından anlamsız ya da ayrı anlamlı diye geçiştirildiğini, "bir sözcüğü anlamlı ikileme" olarak adlandırıldığını, ancak bunun yanlış olduğunu söyler. Bu tür sözcüklerin anlamlandırılmasında standart Türkçede kullanımdan düşmüş olmasının ve ikilemede birlikte bulunduğu diğer sözcüğü örneklemesi veya zaman içinde ses değişikliklerine uğramış olmasının göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgular. "Sözcüklerden birinin anlamı unutulmuş ikileme", "bir sözcüğü ses değişimine uğramış ikileme", "sözcüklerden teki veya tümü yansıma olan ikileme" şeklinde sınıflandırılması gerektiğini söyleyerek *kacak* kelimesiyle birlikte 53 sözcüğü inceler (2005, s. 685-703).

Durgut da Türkçedeki ikilemelerdeki kelimelerin birinin tek başına kullanılabildiğini diğerinin ise tek başına kullanılamadığını, yalnızca ikileme içinde anlam kazanan bu kelimelerin anlamsız, ahenk sağlayan doldurma kelimeler olarak görüldüğünü belirterek *bet*, *bos*, *börtü*, *çoluk*, *bark*, *büğrü* kelimelerini ele alır (2004, s. 805-814).

Çalışmalarda ikilemeler hakkındaki görüşler ve sözlüklerde yer alan bilgiler doğrultusunda *kap* ve *kacak* kelimelerinin kökenlerinin aynı, yapılarının farklı olduğu söylenebilir. *Kap* ve *kacak* kelimeleri aynı kökten, yani *ka* kökünden, farklı isimden isim yapım ekleri olarak türemiş kelimelerdir.

Kap *kacak* ikilemesini oluşturan sözcükler kökeni bakımından Türkçe, sözcük türü ile yapı ve kuruluş bakımından isim türünden, görev bakımından nesne görevinde, manaları bakımından eş anlamlı sözcüklerle kurulan ikileme şeklinde sınıflandırılabilir.

Sonuç

Türk dilinde çok önemli bir yere sahip olan ikilemelerde, ikilemeyi oluşturan kelimelerin yakın veya eş anlamlı olduğu örnekler oldukça yaygındır. İkilemeyi oluşturan kelimelerden bazen ikisi de anlamlı, bazen biri anlamlı biri anlamsız olabilmektedir. İkilemedeki kelimelerden biri tek başına kullanılabılırken diğeri yalnızca ikileme içinde kullanılabilir. Bu nedenle bu kelimenin anlamsız bir kelime olduğu, diğer kelimenin anlamı sayesinde onun anlam kazandığı düşünülebilir. Bazen ikilemeyi oluşturan unsurlardan biri diğerinin anlamını kuvvetlendirme veya onun anlamını hatırlatma görevini üstlenir.

Kap *kacak* ikilemesinde de *kap* kelimesi tek başına kullanılan bir kelimeyken *kacak* kelimesinin tek başına kullanımına rastlanmaz. Tek heceden oluştuğu için *kap* kelimesi kök olarak düşünülür ve böylece *kacak* kelimesinin anlamsız bir kelime olduğu kanısına varılabilir. Ancak DLT'de de görüldüğü gibi *kā* "kap" kelimenin asıl köküdür ve bu durumda *kap* kelimesi basit değil +*p* isimden isim yapım eki almış, türemiş bir kelimedir. *Kap* kelimesinin morfolojisine bu şekilde bakıldığında *kacak* kelimesinin de *kā* "kap" + *cak* isimden isim yapım eki'nden oluştuğu açıkça görülür.

Kap ve *kacak* kelimeleri kökleri aynı, yapıları farklı yani farklı yapım ekleriyle genişletilmiş kelimelerdir.

İkilemelerin yapısına göre tasnifinde ikilemeyi oluşturan her iki unsurun aynı ekleri aldığı belirtilir. Ancak *kap kacak* örneğinde *+p* ve *+cak* şeklinde farklı yapım ekleri kullanılmış, *+cak* ekinin küçültme fonksiyonu kelimenin anlamını etkilemiş, *kap kacak* denildiği zaman daha çok küçük kaplar akla gelir olmuştur.

Kap ve *kacak* ikilemesi sözcük yapısı olarak her ikisi de Türkçe kelimelerle, sözcük türü bakımından isimlerle, yapı ve kuruluş bakımından isim kökünden oluşan sözcüklerle, görev bakımından nesne görevinde olan sözcüklerle, anlam bakımından ise aynı anlama sahip sözcüklerle kurulan ikileme şeklinde sınıflandırılabilir.

Kap ve *kacak* kelimelerindeki *+p* ve *+cak* eklerinin ortak noktalarından birisi her iki ekin de pekiştirme eki sayılmasıdır. *+p* ekinin pekiştirme işlevi olduğu çoğu araştırmacı tarafından kabul edilir. Küçültme eklerinin sözcüğün anlamını pekiştirdiği, *+cak* ekinin de küçültme fonksiyonu olduğu ve ekin bünyesinde *ok* pekiştirme, kuvvetlendirme edatının bulunduğu göz önüne alındığında her iki ekin de pekiştirme işlevi taşıdığı daha iyi anlaşılır.

İkilemelerde genellikle ikilemeleri oluşturan kelimelerden biri unutulmuş diğer kelimenin anlamını hatırlatma amacıyla kullanılır. Ancak *kap kacak* ikilemesinde her iki kelimeye de pekiştirme eki eklenmiş ve böylece bugün arkaik sözcük sayılan *ka* “kap” kelimesinin anlamı ikilemeyi oluşturan iki kelimenin ortaklaşa çabasıyla açığa çıkarılmak istenmiştir.

Diğer Kısaltmalar

Ar.	Arapça
Çev.	Çeviren
ed.	Editör
ET	Eski Türkçe
Far.	Farsça
Osm.	Osmanlı Türkçesi
Skr	Sanskritçe
TT	Türkiye Türkçesi
Uyg.	Uygurca
vb.	Ve benzeri
Yun.	Yunanca

Eser ve Kurum Kısaltmaları

AY	Kaya, C. (1994). <i>Uygurca Altun Yaruk</i>
DLT	Atalay, B. (1985). <i>Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I</i> Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2014). <i>Dîvânü Lugâti't-Türk</i>
DS	Türk Dil Kurumu (2009). <i>Derleme Sözlüğü</i>
KB	Arat, R. R. (2008). <i>Kutadgu Bilig</i>
KE	Ata, A. (1997). <i>Kıyasü'l-Enbiya</i>
NF	Ata, A. (2014). <i>Nehcü'l-Ferâdîs</i>
Sz.	Mardkiewicz, A. (1938). <i>Szelomit</i>
TarS	Türk Dil Kurumu (2009). <i>Tarama Sözlüğü</i>
TDK	Türk Dil Kurumu

Kaynakça

- Abik, A. D. (2010). Derleme Sözlüğü'nde ikinci kelimesinin başında s-bulunduran tekrarlar ve başka seslerle benzer diğer tekrarlar. *Türkoloji Dergisi*, 17(1), 1-27.
- Ağakay, M. A. (1953). İkizlemeler üzerine. *Türk Dili*, 2 (16), 189-191.

- Ağakay, M. A. (1954). Türkçede kelime koşmaları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 2, 97-104.
- Ağca, F. (2015). Eski Türkçe kö:k teñri ve kö:k kalık ikilemeleri üzerine. *Türkbilig*, 30, 201-221.
- Aktan, B. (2010). Dîvânu Lügâti't-Türk'ün söz varlığında yer alan ikilemeler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 28, 1-12.
- Arat, R. R. (2008). *Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Argunşah, M., Sağol Yüksekaya, G. & Tabaklar, Ö. (2011). H. Develi (Ed.). *Karahanlıca Harezmce Kıpçakça dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Aşçı, M. (2023). Yûnus Emre'nin Risâletü'n-Nushiyye adlı eserinde kullanılan ikilemeler. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 785-806.
- Aşçı, U. D. (2015). İngiltere'deki Türkçe konuşan toplumun konuşma dilinde rastlanılan ikilemeler üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1 (37), 221-246.
- Ata, A. (1997). *Nasirü'd-din Bin Burhanü'd-din Rabguzi, Kısasü'l-Enbiya (Peygamber kıssaları) II, (giriş-metin-tıpkıbasım)*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yay.
- Ata, A. (2014). *Nehcü'l-Ferâdîs uşmaḥkarnıḡ açuk yolu (Cennetlerin açık yolu) III (dizin-sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1985). *Divanü Lûgat-it-Türk tercümesi I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atmaca, E. & Kral, Ö. F. (2015). Kazak Türkçesindeki ikilemelerin sınıflandırılması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(1), 194-213.
- Aydın, E. (1997). Orhun Yazıtlarında hendiadyoinler. *Türk Dili*, 544, 417-421.
- Aydın, E. & Karaman, A. (2019). Eski Türk yazıt ve el yazmalarında ikilemeler. *Journal of Old Turkic Studies*, 3(2), 259-286.
- Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Borovkov, A. K. (2002). *Orta Asya'da bulunmuş Kur'an tefsirinin söz varlığı (XII.-XIII. yüzyıllar)*. H. İ. Usta & E. Amanoğlu (Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Böler, T. (2021). *Türkiye Türkçesi biçim bilgisi-I*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Caferoğlu, A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. London: Oxford University Press.
- Çağbayır, Y. (2017). *Orhun yazıtlarından günümüze Türkiye Türkçesinin söz varlığı (C. 3)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çiftçi, M. (2021). Gagavuz Türkçesinde ikilemeler. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 5 (1), 131-172.
- Çürük, Y. (2016). İkilemelerin dilbilgisel anlamları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 48, 397-411.
- Çürük, Y. (2024). İkilemelerin kapsamı. *The Journal of Academic Social Science*, 29, 426-430.
- Demir, İ. (2014). Güneybatı Anadolu ağızlarındaki pekiştirme ekleri üzerine. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 106-123.
- Deny, J. (2012). *Türk dil bilgisi*. A. U. Elöve (Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

- Doğan, L. (2021). Gagauz Türkçesinde ikilemeler. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11 (3), 1637-1659.
- Durgut, H. (2004). Türkiye Türkçesinde ikilemelerde kalan arkaik kelimeler. V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı içinde (s. 805-814), Ankara: TDK Yayınları.
- Eckmann, J. (2009). *Çağatayca el kitabı*. G. Karaağaç (Çev.) İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2008). La enklitiği ve Türkçede bir “pekiştirme enklitiği” teorisi. *Dil Araştırmaları*, 2 (2), 35-56.
- Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud dîvânı lugâtî't-Türk (giriş-metin-çeviri-notlar-dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdem, M. D. (2005). Harezmi Türkçesinde ikilemeler ve yinelemeler üzerine. *Bilig*, 33, 189-225.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (1977). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.
- Eyuboğlu, İ. Z. (2004). *Türk dilinin etimoloji sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü (A-N)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güner Dilek, F. (2004). Altay Türkçesinde ikilemeler. *Bilig*, 28, 83-100.
- Güngör, O. C. (2018). Memluk Kıpçak Türkçesinde ikilemeler. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 65, 105-122.
- Hatipoğlu, V. (1981). *Türk dilinde ikileme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kalaycı, Ü. (2025). Aynı sözcüğün tekil ve çoğulu ile yapılan ikileme türü. *Dil Araştırmaları*, 19 (36), 107-120.
- Karadoğan, A. (2011). Süklüm püklüm sözü üzerine. *Türk Dili*, 716, 147-150.
- Karahan, L. (2009, Mayıs 18-20). *Türkçede şahıs ve işaret zamirlerinin yönelme hâlindeki genişlemeler* [Sözlü sunum]. Ahmet Yesevi Üniversitesi III. Uluslararası Türkoloji Kongresi, Türkistan
- Kargı Ölmez, Z. (1997). Kutadgu Bilig’de ikilemeler (1). *Türk Dilleri Araştırmaları*, 7, 19-40.
- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk (giriş, metin ve dizin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Koç, A. (2010). Kelime sonunda ünsüz türemesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 28, 47-67.
- Korkmaz, Z. (1960). Türkçede ek yığılması olaylarının meydana gelişi üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 8, 173-180.
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Dil bilgisi terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Küçük, S. (2024a). Türkiye Türkçesi örnekleminde akrabalık adlarına dayalı ikilemeler. *Türkoloji*, 120, 1-34.
- Küçük, S. (2024b). Kadı Burhaneddin Divanı’nda farklı şekillerde kullanılan ikileme ve tekrar grupları. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8 (1), 449-465.
- Mardkowicz, A. (1938). *Szelomit*. Lutsk.

- Ölmez, M. & Aris, G. (2019). Eski Uyğurca Ölüler Kitabı'ndaki ikilemeler üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 67, 39-64.
- Ölmez, M. & Sevim, S. (2019). Kşanti Kılğuluk Nom Bitig'e özgü ikilemeler. *Türkiyat Mecmuası*, 29 (2), 499-524.
- Ölmez, M. (2022). Türk Dilinde ikilemeler. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 4(2), 223-226.
- Özgür, U. (2023). Halk şairlerinin şiirlerinde geçen ikilemelerin anlam bağlamında değerlendirilmesi: Karacaoğlan ve Dadaloğlu örneği. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12, 868-878.
- Özkan, A., Aşcı, U. D. & Toker, M. (2013). (ed.) *Türk dili dil ve anlatım*. Konya: Palet Yayınları.
- Parlatır, İ. (2014). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Radloff, W. (1960). *Versuch eines wörterbuches der Türk-dialecte II*. Gravenhage: Mouton-Co.
- Sev, G. (2004). Divanu Lugat'it Türk'te ikilemeler. *Türk Dili Dergisi*, 634, 497-510.
- Sevortyan, E. V. (1997). *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih yazıkov*. Moskva: İzdatel'stvo Nauka.
- Şahin, H. (2019). Türkçede "m"li tekrarlar üzerine. *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 60-66.
- Şen, S. (2005). Standart Türkiye Türkçesinde ikilemelerle yaşayan tarihî sözcükler. G. Kut, Y. Büyükkarcı (Haz.), *Şinasi Tekin Anısına Uygurlardan Osmanlıya içinde* (s. 685-703). İstanbul: Simurg Yayınları.
- Taş, İ. (2012). Kutadgu Bilig'de ikilemeler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 60 (2), 43-96.
- Tekin, Ş. (2020). *İştikakçının köşesi (Türk dilinde kelimelerin ve eklerin hayatı üzerine denemeler)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı (Sprachgeschichtliches und etymologisches wörterbuch des Türkei-Türkischen)* (A-E) (C. 1). İstanbul-Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Tietze, A. (2009). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı (Sprachgeschichtliches und etymologisches wörterbuch des Türkei-Türkischen)* (F-J) (C.2). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Toprak, F. (2005). Harezmi Türkçesinde ikilemeler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 5 (2), 277-292.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama sözlüğü IV*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de halk ağzından derleme sözlüğü IV (I-N)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üstüner, A. (2000). Türkçedeki +-A pekiştirme ekinin Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 189-206.
- Üstüner, A. (2003). *Türkçede pekiştirme*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları.
- Vasiliev, Y. (1995). *Türkçe-Sahaca (Yakutça) sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des altuigurischen*. Göttingen: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.
- Vural, H. & Böler, T. (2017). *Ses ve şekil bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yastı, M. (2007). Türkçe deyimlerde geçen ikilemelerin ses ve şekil özellikleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 21, 51-87.
- Yüce, N. (1998). İkilemelerdeki ilginç problemler. J. P. Laut, M. Ölmez (Haz.), *Bahşı Öğdisi (60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı) Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi* içinde (ss. 419-427). Simurg Yayınları.
- Zülfikar, H. (1995). *Türkçede ses yansımaları kelimeler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- <https://sozluk.gov.tr>, [Erişim Tarihi: 20.12.2025].